

POZNÁMKY

- 1 Údaje pocházejí od Ministerstva zemědělství, potravinářství a venkova Korejské republiky (Jižní Korea).
- 2 Viz <http://library.mafra.go.kr/skyblueimage/27470.pdf>, s. 347.
- 3 ISMEA (*Istituto di Servizi per il Mercato Agricolo Alimentare* — Institut služeb pro zemědělský potravinový trh): *Il Mercato dell'aglio*, s. 9. Dostupné z: <http://www.ismeamercati.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/3977>.
- 4 FranceAgriMer (*Établissement national des produits de l'agriculture et de la mer* — Národní ústav zemědělských a mořských produktů). Dostupné z: https://rnm.franceagrimer.fr/bilan_campagne?ail.
- 5 Ostatní španělská prasata takové štěstí nemají. Ve Španělsku dnes vepří většinou žijí ve stísněných velkochovech, kde jsou krmeni průmyslově zpracovanou sójou. Viz <https://www.lavanguardia.com/internacional/20201224/6143002/navidad-soja-pavo-embutido-procedencia-amazonia.html>. Za upozornění na tuto skutečnost vděčím Andymu Robinsonovi.
- 6 Gade, Daniel: „Hogs (Pigs)“. In Kiple, Kenneth F. — Ornelas, Kriemhild Corneè (eds.): *The Cambridge World History of Food*. Cambridge: Cambridge University Press 2000, s. 539—540.
- 7 Roden, Claudia: *Kniha o židovské kuchyni — odysea ze Samarkandu a Vilniusu do dnešních dnů*, přel. Vladimír Fuksa. Praha: BB/art 2005, s. 205.
- 8 Citát pochází z deníku *Japan Times*, 18. srpna 1915.
- 9 Webb, Beatrice: *The Diary of Beatrice Webb: The Power to Alter Things*, 3. sv., ed. MacKenzie, Norman — MacKenzie, Jeanne. Londýn: Virago/LSE 1984, s. 160.

- 10 Webb, Sidney — Webb, Beatrice: *The Letters of Sidney and Beatrice Webb*, ed. MacKenzie, Norman — MacKenzie, Jeanne. Cambridge: Cambridge University Press 1978, s. 375.
- 11 Údaje o gramotnosti v Koreji uvádějí Noel F. McGinn a kol. v publikaci *Education and Development in Korea* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1980), tabulka 17. Hodnoty pro Thajsko, Filipíny a Malajsii pocházejí ze statistických ročenek (*Statistical Yearbooks*) organizace UNESCO.
- 12 Viz <https://data.oecd.org/hha/household-savings.htm>.
- 13 K polemikám o původu okry viz Smith, Chris: *The Whole Okra — A Seed to Stem Celebration*. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing 2019, kap. 1.
- 14 Carney, Judith Ann — Rosomoff, Richard Nicholas: *In the Shadow of Slavery — Africa's Botanical Legacy in the Atlantic World*. Berkeley: University of California Press 2009.
- 15 Lipsey, Robert E.: „U.S. Foreign Trade and the Balance of Payments, 1800—1913“, pracovní materiál č. 4710, NBER (*National Bureau of Economic Research — Národní ústav pro ekonomický výzkum*), Cambridge, Massachusetts, 1994, s. 22, tabulka č. 10.
- 16 Desmond, Matthew: „In Order to Understand the Brutality of American Capitalism, You Have to Start on the Plantation“, *New York Times*, 14. srpna 2019. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/interactive/2019/08/14/magazine/slavery-capitalism.html>. Jak mi sdělil můj přítel, brazilský ekonom Pedro Mendes Loureiro, totéž se odehrálo v Brazílii, která byla v té době druhou hlavní otrokářskou ekonomikou.
- 17 Muhammad, Khalil Gibran: „The Sugar That Saturates the American Diet Has a Barbaric History as the ‚White Gold‘ That Fueled Slavery“, *New York Times*, 14. srpna 2019. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/interactive/2019/08/14/magazine/sugar-slave-trade-slavery.html>.
- 18 Palmovým srdíčkům „se někdy přezdívá ‚milionářský salát‘, a to kvůli předpokladu, že jedině velcí boháči mají dost peněz na to, aby nechali porazit celou palmu a osekát stonky listů, čímž se odkryje velký pupen, který je částí určenou ke konzumaci“, jak uvádí Hugh Harries: „Coconut“. In Kiple — Ornelas (eds.): *The Cambridge World History of Food*, s. 389.
- 19 K užití kokosového oleje v kioscích s *fish and chips* viz tamtéž, s. 390. K židovskému původu *fish and chips* viz Jurafsky, Dan: „From Sikbāj to Fish and Chips“. In tentýž: *The Language of Food*. New York: W. W. Norton & Company 2014, kap. 3.

- 20 Někdy bývá tento model rozšířen na dvojkomoditní ekonomiku, tvořenou kokosy a rybami — takže alespoň s těmi rybami se trefili. K modelům „robinsonovské ekonomiky“ viz https://en.wikipedia.org/wiki/Robinson_Crusoe_economy.
- 21 Údaje pro jednotlivé země lze dohledat na datovém webu Světové banky. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.ZS>.
- 22 Konkrétně v Burkina Fasu byla 42 %, v Beninu 41 % a v Kamerunu, Čadu a Sieře Leone 39 %. Viz <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>.
- 23 Za rok 2017 činil úhrn odpracovaných hodin na osobu v Kambodži 2 455, v Bangladéši 2 232, v Jihoafrické republice 2 209 a v Indonésii 2 204. Němci v témže roce odpracovali 1 354 hodin, Dánové 1 400, Francouzi 1 514, Japonci 1 738 a Američané 1 757. Viz <https://ourworldindata.org/working-hours>.
- 24 Viz Chang, Ha-Joon: „3. věc — Většina obyvatel bohatých zemí dostává zapláceno víc, než si zaslouží“. In tentýž: *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*, přel. Markéta Hofmeisterová, Praha: Argo a Dokořán 2013, s. 44.
- 25 Collier, Simon — Sater, William F: *A History of Chile, 1808—2002*, 2. vyd. Cambridge: Cambridge University Press 2004.
- 26 Doyle, Alister: „Mangroves Under Threat from Shrimp Farms: U.N.“, Reuter.com, 14. listopadu 2012. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-mangroves-idUSBRE8AD1EG20121114>.
- 27 Hussain, Syed Ainul — Badola, Ruchi: „Valuing Mangrove Benefits“, *Wetlands Ecology and Management*, č. 18, 2010, s. 321—331.
- 28 Wood, Zoe: „Insects Tipped to Rival Sushi as Fashionable Food of the Future“, *Guardian*, 25. června 2019. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/business/2019/jun/25/insects-tipped-rival-sushi-fashionable-food-of-future>. U vepřového jsou příslušné údaje 1,1 kg a 5 kg. U drůbeže sice čísla udávající množství skleníkových plynů nejsou k dispozici, ale 1 kg živé váhy kuřecího masa vyžaduje 2,5 kg krmiva.
- 29 K vyprodukování jednoho gramu bílkoviny potřebuje hmyz 23 litrů vody a 18 m² půdy, kdežto hovězí vyžaduje 112 litrů a 254 m². Příslušné údaje u vepřového jsou 57 litrů a 63 m², přičemž u drůbeže se uvádí 34 litrů a 51 m². Viz tamtéž.
- 30 Tamtéž.
- 31 Jefferson se však k Hamiltonovu názoru nakonec přiklonil, byť tou dobou už byl Hamilton dávno po smrti (zemřel roku 1804 při souboji na pistole s Aaronem Burrem, který tehdy zastával funkci Jeffersonova viceprezidenta). V dopise, který Jefferson roku 1816 adresoval Benjaminu Austinovi, se píše: „Podle Vás se na mne odvolávají tací, již by rádi, abychom, co se výrobců

týče, setrvali v závislosti na Anglii! Svého času se na mne mohli takto odvolávat právem, leč jak se za oněch třicet let, které mezitím minuly, okolnosti proměnily!... [Z]kušenost mne naučila, že výrobci jsou nyní pro naši nezávislost stejně nezbytní jako pro naše pohodlí — a pokud ti, kdo mi podsouvají odlišný názor, nebudou jako já nakupovat nic cizího tehdy, kdy si lze bez ohledu na rozdíl v ceně opatřit obdobné zboží domácí výroby, nebude naší vinou, nebudeme-li mít brzy domácí nabídku přiměřenou naší poptávce, čímž zbraň, jež nám působí útrapy, vyrveme z ruky, která ji dosud třímala.“ Dostupné z: <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/03-09-02-0213#X50DC34AA-636D-4AC2-9AA0-91032A2AA417>.

- 32 Viz <https://instantnoodles.org/en/noodles/report.html>.
- 33 Jak uvádí list *Hanguk kjongdže sinmun* (Korejský hospodářský deník). Dostupné z: <https://www.hankyung.com/news/article/2013041875301> (v korejštině). S ohledem na skutečnost, že Jižní Korea má 51 milionů obyvatel, to ročně vychází na jedenáct porcí *čadžangmjon* na osobu. Když toto číslo připočtete ke spotřebě instantních nudlí, vyjde vám přibližně devadesát porcí zásaditých nudlí na osobu a rok.
- 34 Jak Giugiaro uvedl v rozhovoru z roku 1991. Viz <https://jalopnik.com/this-pasta-was-designed-by-the-man-who-designed-the-del-5594815>.
- 35 Viz <https://bravearchitecture.com/praxis/giorgetto-giugiaros-inventive-marille-pasta/>.
- 36 Viz: <https://jalopnik.com/this-pasta-was-designed-by-the-man-who-designed-the-del-5594815>.
- 37 Viz <http://www.autotribune.co.kr/news/articleView.html?idxno=2505> (v korejštině) a <https://oldcar-korea.tistory.com/61> (v korejštině).
- 38 Firma GM ten rok vyrobila v rámci pětice svých hlavních značek 4,78 milionu aut — v sestupném pořadí dle počtu zhotovených vozů se jednalo o automobily Chevrolet (produkující ročně asi 2,1 milionu aut), Pontiac, Buick, Oldsmobile a Cadillac. Společnost Ford v roce 1976 vyrobila 1,86 milionu vozů. Viz https://en.wikipedia.org/wiki/U.S._Automobile_Production_Figures.
- 39 Viz https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_manufacturers_by_motor_vehicle_production. Původní údaje pocházejí od Mezinárodní organizace výrobců motorových vozidel (*Organisation internationale des constructeurs d'automobiles*, OICA).
- 40 V přepočtu na dnešní měnu měla Jižní Korea v roce 1976 příjem na hlavu 834 dolarů. Ekvádorský příjem na hlavu v tomtéž roce činil 1 264 dolarů. Příjem na hlavu v Mexiku odpovídal 1 453 dolarům. Údaje pocházejí od Světové banky. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.

- 41 Další informace o americkém protekcionismu před druhou světovou válkou viz Chang, Ha-Joon: *Kicking Away the Ladder*. Londýn: Anthem Press 2002, kap. 2; a Chang, Ha-Joon: *Bad Samaritans*. Londýn: Random House 2007, kap. 2.
- 42 Další podrobnosti o úloze, kterou americká vláda sehrála ve vývoji bazálních technologií informačního věku viz Block, Fred: „Swimming Against the Current: The Rise of a Hidden Developmental State in the United States“, *Politics and Society*, roč. 36, č. 2, 2008; Mazzucato, Mariana: *The Entrepreneurial State — Debunking Public vs. Private Sector Myths*. Londýn: Anthem Press 2013; Weiss, Linda: *America Inc.?: Innovation and Enterprise in the National Security State*. Ithaca, New York: Cornell University Press 2014.
- 43 Vyprávění o původu oranžové mrkve viz <https://web.archive.org/web/20220917180640/http://www.carrotmuseum.co.uk/history.html>, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/09/26/how-did-carrots-become-orange> a https://www.washingtonpost.com/blogs/ezra-klein/post/carrots-are-orange-for-an-entirely-political-reason/2011/09/09/glQAfayiFK_blog.html.
- 44 Dubock, Adrian: „Golden Rice: To Combat Vitamin A Deficiency for Public Health“. Dostupné z: <https://www.intechopen.com/chapters/66098>.
- 45 Chang: *Bad Samaritans*, kap. 6; a Stiglitz, Joseph: *Making Globalization Work*. New York: W. W. Norton & Co. 2007, kap. 4.
- 46 Harrisonovi nakonec vyplatili jen 18 750 liber (v přepočtu na dnešní měnu přibližně tři miliony). Viz Bradbury, David: „Valuing John Harrison’s Work — How Much Is That £20,000 Longitude Reward Worth Today?“, Office for National Statistics. Dostupné z: <https://blog.ons.gov.uk/2020/01/17/valuing-john-harrisons-work-how-much-is-that-20000-longitude-reward-worth-today/>. Za připomenutí, že systém finančních prémieí sehrál úlohu při vynalezení mořského chronometru, vděčím Federicu Benninghoffovi.
- 47 V roce 2021 měla Uruguay nejvyšší počet kusů skotu na osobu, a to 3,45, čímž výrazně předstihla druhý Nový Zéland (2,10), který je zase daleko před Argentinou a Brazílií (s 1,20 kusu na osobu). Údaje pocházejí od Ministerstva zemědělství USA. Viz <https://beef2live.com/story-world-cattle-inventory-vs-human-population-country-0-111575>.
- 48 Meghji, Shafik: „How a Uruguayan Town Revolutionised the Way We Eat“, *BBC Travel*, 7. ledna 2019. Dostupné z: <https://www.bbc.com/travel/article/20190106-how-a-uruguayan-town-revolutionised-the-way-we-eat>.
- 49 Viz Lewowicz, Lucía: „Justus von Liebig in Uruguay? His Last Ten Years of Research“, příspěvek přednesený roku 2015 na Výročním zasedání

- Mezinárodního spolku pro filozofii chemie (*Annual Meeting of the International Society for the Philosophy of Chemistry*). Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/279263915_Justus_von_Liebig_in_Uruguay_His_last_ten_years_of_research.
- 50 Russell, Polly: „History Cook: Lemco“, *Financial Times*, 13. srpna 2012. Dostupné z: <https://www.ft.com/content/6a6660e6-e88a-11e1-8ffc-00144feab49a>.
- 51 Meghji: „How a Uruguayan Town Revolutionised the Way We Eat“.
- 52 Když tyto německé námořní útoky v listopadu 1942 vrcholily, bylo potopeno devět procent veškerých dodávek potravin pro Británii. Collingham, Lizzie: *The Taste of War — World War Two and the Battle for Food*. Londýn: Penguin Books 2011, s. 111–113. Podle článku „Uruguayan Town Puts Historic Support to Soviet Troops During Battle of Stalingrad on Display“ na uruguayském zpravodajském portálu MercoPress tvořilo patnáct procent masových konzerv, které Spojenci dodávali Sovětskému svazu, právě uruguayské nasolené hovězí. Dostupné z: <https://en.mercopress.com/2021/08/09/uruguayan-town-puts-historic-support-to-soviet-troops-during-battle-of-stalingrad-on-display>.
- 53 Pickering, Paul A. — Tyrell, Alex: *The People's Bread: A History of the Anti-Corn Law League*. Londýn a New York: Leicester University Press 2000, s. 6.
- 54 Proces, který vyústil v jejich zrušení, byl (podobně jako všechny procesy vedoucí k zásadním změnám) složitým sledem událostí a obnášel souhru ekonomických zájmů, myšlenek a institucí, jež v této krátké stati nemůžeme náležitě popsat. K podrobnému rozboru odvolání obilních zákonů v roce 1846 viz Pickering — Tyrell: *The People's Bread* a Schonhardt-Bailey, Cheryl: *From the Corn Laws to Free Trade — Interests, Ideas, and Institutions in Historical Perspective*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 2006. Odvolání zákonů způsobilo rozkol v toryovské (tj. konzervativní) straně, která tradičně zastupovala zájmy agrárníků, zejména majitelů zemědělské půdy. Poslanci, kteří pro zrušení hlasovali, včetně ministerského předsedy Roberta Peela, stranu posléze opustili a utvořili samostatné politické uskupení známé jako peelovci. Kvůli tomuto rozkolu strávili toryové následující dvě desítky let mimo vládu.
- 55 Friedman, Milton — Friedmanová, Rose: *Svoboda volby*, přel. Pavel a Vladimír Vrecionovi. Praha: Liberální institut 1992, s. 55.
- 56 Ukázkové příklady tohoto názoru nabízejí Bhagwati, Jagdish: *Protectionism*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 1985, a Sachs, Jeffrey D. — Warner, Andrew: „Economic Reform and the Process of Global Integration“, *Brookings Papers on Economic Activity*, č. 1, 1995.

- 57 Fielden, Kenneth: „The Rise and Fall of Free Trade“. In Bartlett, C. J. (ed.): *Britain Pre-eminent: Studies in British World Influence in the Nineteenth Century*. Londýn: Macmillan 1969.
- 58 Bairoch, Paul: *Economics and World History — Myths and Paradoxes*. Brighton: Wheatsheaf 1993, s. 41–42.
- 59 Další podrobnosti lze nalézt v Chang: *Bad Samaritas*, kap. 2. Ještě podrobněji viz Chang: *Kicking Away the Ladder* a Bairoch: *Economics and World History*.
- 60 Viz <https://www.infoplease.com/world/countries/territories-colonies-and-dependencies>.
- 61 Děsivou zprávu o zkáze, kterou v Amazonském pralese působí na úkor planety chov skotu, viz Robinson, Andy: „Beef (Pará) — The Capital of Ox“. In tentýž: *Gold, Oil and Avocados: A Recent History of Latin America in Sixteen Commodities*. New York: Melville House Books 2021, kap. 14.
- 62 UNCTAD (*United Nations Conference on Trade and Development — Konference OSN o obchodu a rozvoji*): „Banana: An INFOCOMM Commodity Profile“, 2016, s. 5. Dostupné z: https://unctad.org/system/files/official-document/INFOCOMM_cp01_Banana_en.pdf.
- 63 V roce 2014 bylo vyvezeno sedmnáct milionů tun sladkých banánů, ale pouze 0,9 milionu tun plentejnů. Viz UNCTAD: „Banana“, s. 5.
- 64 FAO (*Food and Agriculture Organization — Organizace pro výživu a zemědělství*): „Banana Facts and Figures“. Dostupné z: <https://www.fao.org/economic/est/est-commodities/oilcrops/bananas/bananafacts#.Ye4JAFjP10s>.
- 65 Tamtéž.
- 66 Carney, Judith — Rosomoff, Richard: *In the Shadow of Slavery — Africa's Botanical Legacy in the Atlantic World*. Berkeley: University of California Press 2009, s. 34.
- 67 Tamtéž, s. 34.
- 68 Tamtéž, s. 34.
- 69 Tamtéž, s. 40.
- 70 Tamtéž, s. 40.
- 71 Tamtéž, s. 35.

- 72 Robinson: *Gold, Oil and Avocados*, s. 119.
- 73 Livingstone, Grace: *America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*. Londýn: Zed Press 2009, s. 17.
- 74 Koppel, Dan: *The Fate of the Fruit That Changed the World*. New York: Hudson Street Press 2007, s. 70.
- 75 Mezi lety 1898 a 1934 podnikla armáda USA v desítce zemí Karibiku a Latinské Ameriky hned dvacet osm vojenských vpádů, většinou ve prospěch banánových společností. Viz Koppel: *The Fate of the Fruit That Changed the World*, s. 63. Další podrobnosti ohledně amerických vojenských invazí a okupací dotyčných států viz webové stránky United Fruit Historical Society, dostupné z: <https://www.unitedfruit.org/chron.htm>.
- 76 Koppel: *Banana: The Fate of the Fruit That Changed the World*, s. 87.
- 77 Posada-Carbó, Eduardo: „Fiction as History: The *Bananeras* and Gabriel García Márquez's *One Hundred Years of Solitude*“, *Journal of Latin American Studies*, roč. 30, č. 2, 1998.
- 78 K honduraskému vyhnanství O. Henryho a okolnostem zavedení pojmu „banánová republika“ viz McLean, Malcolm: „O. Henry in Honduras“, *American Literary Realism, 1870—1910*, roč. 1, č. 3, léto 1968. Viz též Koppel: *Banana: The Fate of the Fruit That Changed the World*, s. 92.
- 79 Monge-González, Ricardo: „Moving Up the Global Value Chain: The Case of Intel Costa Rica“, ILO Americas Technical Report, 2017/8, International Labour Organization, 2017. Dostupné z: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_584208.pdf.
- 80 Na, Kyung-soo: „The Motor Force of Our Economy — 50 Year History of Semi-conductor“ (v korejštině). Dostupné z: <http://www.economytalk.kr/news/articleView.html?idxno=130502>.
- 81 Viz <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>.
- 82 Více podrobností viz Chang, Ha-Joon: „Regulation of Foreign Investment in Historical Perspective“, *European Journal of Development Research*, roč. 16, č. 3, 2004.
- 83 Další podrobnosti k Irsku viz tamtéž. K Singapuru viz Kuan, Ming Leong: „Manufacturing Productive Capabilities: Industrial Policy and Structural Transformation in Singapore“, doktorská dizertace, Cambridgeská univerzita, 2015.

- 84 Standage, Tom: *A History of the World in Six Glasses*. New York: Bloomsbury USA 2006, s. 272.
- 85 Pendergast, Mark: *For God, Country, and Coca-Cola: The Definitive History of the Great American Soft Drink and the Company That Makes It*, 3. vyd. New York: Basic Books 2013, s. 425.
- 86 Vyprávění o původu Coca-Coly v následujících třech odstavcích vychází především z výše uvedené Pendergastovy knihy.
- 87 Standage: *A History of the World in Six Glasses*, s. 250.
- 88 „History of Coca-Cola“, InterExchange. Dostupné z: <https://www.interexchange.org/articles/career-training-usa/2016/03/08/history-coca-cola/>.
- 89 Pendergrast: *For God, Country, and Coca-Cola*, s. 30.
- 90 Abaka, Edmund: „Kola Nut“. In: Kiple — Ornelas (eds.): *The Cambridge World History of Food*, s. 684.
- 91 Tamtéž, s. 688—690. Citace pochází ze s. 690.
- 92 Starin, Dawn: „Kola Nut: So Much More Than Just a Nut“, *Journal of the Royal Society of Medicine*, roč. 106, č. 12, 2013.
- 93 Carney – Rosomoff: *In the Shadow of Slavery – Africa's Botanical Legacy in the Atlantic World*, s. 70–71. Viz též Abaka: „Kola Nut“, s. 688.
- 94 Greenwood, Veronique: „The Little-known Nut That Gave Coca-Cola Its Name“, BBC. Dostupné z: <https://www.bbc.com/future/article/20160922-the-nut-that-helped-to-build-a-global-empire>.
- 95 Standage: *A History of the World in Six Glasses*, s. 250.
- 96 Delaney, Brigid: „It's Not Cocaine: What You Need to Know About the Pope's Coca Drink“, *Guardian*, 9. července 2015. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/09/its-not-cocaine-what-you-need-to-know-about-the-popes-coca-drink>.
- 97 Viz Chang, Ha-Joon — Hauge, Jostein — Irfan, Muhammad: *Transformative Industrial Policy for Africa*. Addis Abeba: United Nations Economic Commission for Africa 2016.
- 98 Dle údajů Organizace pro výživu a zemědělství OSN (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*) v roce 2019 vyprodukovalo Německo 3,23 milionu tun žita. Za ním následují Polsko (2,42 milionu tun), Rusko

(1,43 milionu tun), Dánsko (0,88 milionu) a Bělorusko (0,75 milionu tun). Viz <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>.

- 99 V bohatých zemích se takto vybere přibližně třetina daní, kdežto v rozvojových zemích tvoří nepřímé daně přes polovinu daňových příjmů státu. Viz <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/global-revenue-statistics-database.htm>.
- 100 Viz <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/incomeandwealth/bulletins/theeffectsoftaxesandbenefitsonhouseholdincome/financialyearending2018>.
- 101 Za rok 2019 vynaložily USA na zdravotní péči sedmnáct procent HDP oproti průměrným 8,8 procenta v zemích OECD. Konkrétní hodnoty u vybraných zemí jsou 12 % ve Švýcarsku, 11,7 % v Německu, 10,3 % ve Velké Británii, 9,1 % ve Finsku, 8,7 % v Itálii a 6,8 % v Irsku. Viz <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm>.
- 102 Další rozbor úlohy sociálního státu v posilování ekonomické dynamiky viz Chang: „21. věc — Díky ‚velké vládě‘ jsou lidé přístupnější změnám“. In tentýž: *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*.
- 103 Walton, Stuart: *The Devil's Dinner — A Gastronomic and Cultural History of Chilli Peppers*. New York: St Martin's Press 2018, s. 21.
- 104 Pálivost lze měřit i objektivnějšími vědeckými postupy, třeba vysokoúčinnou kapalinovou chromatografií (*high-performance liquid chromatography*), ale tato metoda nebyla vyvinuta výhradně kvůli chilli. Jedná se o techniku, která se využívá například při dopingových testech sportovců. Viz tamtéž, s. 18—20.
- 105 Stačí prolistovat kteroukoli sečuánskou kuchařku nebo knihu o sečuánském jídle, zejména skvostnou knihu kulinářských vzpomínek anglické kuchařky Fuchsie Dunlopové *Sharks Fins and Sichuan Pepper — A Sweet-sour Memoir of Eating in China* (Žraločí ploutve a sečuánský pepř — sladkokyselá vzpomínka na čínské stolování). Londýn: Ebury Press 2011.
- 106 Stručný úvod do problematiky HDP coby ukazatele příznivých životních podmínek viz Chang, Ha-Joon: *Economics: The User's Guide*. Londýn: Penguin 2014. Obširnější rozbor viz Pilling, David: *The Growth Delusion*. Londýn: Bloomsbury 2018.
- 107 Kognitivní práce obnáší předjímání potřeb, rozpoznávání možností, jak tyto potřeby uspokojit, rozhodování a kontrolu dosažených pokroků. Damingerová ve své studii ukazuje, že takovou kognitivní práci, zejména předjímání potřeb a kontrolu, odvádějí v nepoměrně vyšší míře ženy. Viz Daminger, Allison: „The Cognitive Dimension of Household Labor“, *American Sociological Review*, roč. 84, č. 4, 2019.

- 108 K různým metodám, jak lze odhadovat hodnotu neplacené pečovatelské práce ve vztahu k tržním cenám, viz Pilling: *The Growth Delusion*, kap. 3.
- 109 Viz Folbre, Nancy: *The Rise and Decline of Patriarchal Systems — An Intersectional Political Economy*. Londýn: Verso 2020. Příklady opatření řešících nerovnost v přístupu k ženám v penzijním systému viz Women's Budget Group: „Pensions and Gender Inequality: A Pre-budget Briefing from the Women's Budget Group“, březen 2020. Dostupné z: <https://wbg.org.uk/wp-content/uploads/2020/02/final-pensions-2020.pdf>.
- 110 O tom, jak diskriminace na základě pohlaví ve spojení s ostatními diskriminačními praktikami, například rasovou diskriminací, „feminizuje“ určité profese, podrobně pojednává Folbre: *Rise and Decline*.
- 111 Pro další úvahy o těchto změnách viz The Care Collective: *The Care Manifesto — The Politics of Interdependence*. Londýn: Verso 2020.
- 112 Viz <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/largest-empire-by-population>.
- 113 Viz [https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/largest-empire-\(absolute\)](https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/largest-empire-(absolute)).
- 114 Podle Národního statistického úřadu Spojeného království (*Office of National Statistics of the United Kingdom*) činil v roce 1938 počet obyvatel Velké Británie odhadem 46 milionů, viz <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/adhocs/004357greatbritainpopulationestimates1937to2014>. Obyvatel impéria žijících mimo Velkou Británii bylo tedy 485 milionů čili desetiapůlnásobně víc.
- 115 O'Brien, Patrick Karl: „State Formation and the Construction of Institutions for the First Industrial Nation“. In Chang, Ha-Joon (ed.): *Institutional Change and Economic Development*. Tokio: United Nations University Press a Londýn: Anthem Press 2007.
- 116 Tamtéž.
- 117 Tamtéž.
- 118 Laszlo, Pierre: *Citrus — A History*. Chicago: The University of Chicago Press 2007, s. 88—90.
- 119 Price, Catherine: „The Age of Scurvy“, *Distillations*, Science History Institute, 2017. Dostupné z: <https://www.sciencehistory.org/distillations/the-age-of-scurvy>.
- 120 Tamtéž.

- 121 Podle britského spisovatele Phillipa K. Allana „[o]statní námořnictva k podobným opatřením přikročila pomalu. Některá z nich, třeba francouzské loďstvo, odrazovaly náklady a logistické obtíže, které by dodávky tak obrovského množství ovoce obnášely. Jiní, například Španělsko, měli sice dostupné zdroje citronů, ale zakazovali svým námořníkům alkohol, kvůli čemuž bylo [přimíchávání šťávy do grogu] nepříjemné. Další považovali postup královského námořnictva za výstřednost.“ Viz Allan, Phillip K.: „Finding the Cure for Scurvy“, *Naval History Magazine*, roč. 35, č. 1. únor 2021. Dostupné z: <https://www.usni.org/magazines/naval-history-magazine/2021/february/finding-cure-scurvy>.
- 122 V nemocnici královského námořnictva v Portsmouthu za rok 1780 léčili 1 457 případů kurdějí. Roku 1806 se tam s kurdějemi léčili pouze dva pacienti. Viz Laszlo: *Citrus*, s. 86.
- 123 Eaglin, Jennifer: „More Brazilian than Cachaça: Brazilian Sugar-based Ethanol Development in the Twentieth Century“, *Latin American Research Review*, roč. 54, č. 4, 2019.
- 124 Tamtéž.
- 125 Skleníkové plyny se přísně vzato uvolňují i v souvislosti s těmito alternativními zdroji energie, neboť se při výstavbě a provozu zařízení určených k výrobě energie využívají fosilní paliva. Například větrná turbína je vyrobena z oceli, pryskyřice a cementu a během provozu potřebuje mazivo — a produkce všech zmíněných materiálů nyní obnáší využití fosilních paliv. K větrným turbínám viz Smil, Václav: „Proč potřebujeme fosilní paliva, abychom získali elektřinu z větru“. In *Čísla nelžou: 71 věcí, které byste měli vědět o světě*, přel. Roman Šolc. Praha: Kniha Zlín 2021.
- 126 K podrobnostem ohledně toho, jak se při výrobě těchto materiálů používají fosilní paliva, viz Smil, Václav: *Jak svět doopravdy funguje*, přel. Ivo Magera. Praha: Kniha Zlín 2023.
- 127 Xu, Xiaoming: „Global Greenhouse Gas Emissions from Animal-Based Foods Are Twice Those of Plant-based Foods“, *Nature Food*, září 2021.
- 128 Tamtéž.
- 129 Další podrobnosti viz Anzolin, Guendalina — Lebdioui, Amir: „Three Dimensions of Green Industrial Policy in the Context of Climate Change and Sustainable Development“, *European Journal of Development Research*, roč. 33, č. 2, 2021.
- 130 Toto tvrzení odpovídá ústřednímu poznatku behaviorální ekonomie, který praví, že nejdůležitějším limitem v rozhodování není nedostatek informací, ale naše omezená mentální kapacita (kterou behavioristé nazývají „omezená

racionalita“). K této a dalším ekonomickým školám viz čtvrtou kapitolu mé knihy *Economics: The User's Guide*.

- 131 Při plavbách po Indickém a Tichém oceánu si Evropané museli najímat arabské a jihoasijské námořníky, kteří tamní vody znali mnohem lépe — viz Hobson, John: *The Eastern Origins of Western Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press 2004, s. 140—144. Těmto námořníkům se říkalo *laskarové* a patřili mezi ně předkové dnešních bangladéšských provozovatelů „indických“ restaurací v Británii, které v kapitole „Koření“ zmiňuji.
- 132 K návrhům některých opatření viz Chang: „22. věc — Efektivitu finančních trhů je třeba snížit, ne zvýšit“. In tentýž: *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*; a Chang: „Trouble at the Fidelity Fiduciary Bank“. In tentýž: *Economics: The User's Guide*, kap. 8.
- 133 K polemikám ohledně želé v *trifle* viz příspěvek „No Such Thing as a Mere Trifle“ na blogu *Word of Mouth*. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/wordofmouth/poll/2009/dec/21/perfect-trifle-jelly>.
- 134 Neuburger, Bruce: „California's Migrant Farmworkers: A Caste System Enforced by State Power“, *Monthly Review*, roč. 71, č. 1, 2019. Zemědělství pracovníci z Mexika nejsou důležití jen v Kalifornii. Podle Neuburgera tvoří přistěhovalci v americkém zemědělství přibližně osmdesát procent pracovních sil, přičemž většina z nich jsou Mexičané.
- 135 Schlosser, Eric: „In the Strawberry Fields“, *The Atlantic*, listopad 1995. Dostupné z: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1995/11/in-the-strawberry-fields/305754/>.
- 136 Tamtéž.
- 137 Jelikož většina zemědělských pracovníků bývá zaměstnávána nikoli celoročně, nýbrž sezónně, mohou se jejich roční příjmy mnohdy nacházet hluboko pod úrovní, kterou by naznačovala jejich hodinová mzda. Dle odhadů progresivního washingtonského think tanku Institut pro hospodářskou politiku (*Economic Policy Institute*) si v roce 2015 průměrný zemědělský pracovník vydělal 17 500 dolarů, tedy necelých šedesát procent sumy odpovídající plnému úvazku vypočítané z hodinové mzdy (ta činí 12 až 14 dolarů, což je více než kalifornská minimální mzda, která se v roce 2017 pohybovala mezi 10 a 10,5 dolary). Viz Martin, Philip — Costa, Daniel: „Farmworker Wages in California: Large Gaps between Full-time Equivalent and Actual Earnings“, 2017. Dostupné z: <https://www.epi.org/blog/farmworker-wages-in-california-large-gap-between-full-time-equivalent-and-actual-earnings/>.
- 138 Hodge, Kate: „Coronavirus Accelerates the Rise of the Robot Harvester“, *Financial Times*, 1. července 2020. Dostupné z: <https://www.ft.com/content/eaaf12e8-907a-11ea-bc44-dbf6756c871a>.

- 139 Bessen, James: *Learning by Doing — The Real Connection between Innovation, Wages, and Wealth*. New Haven: Yale University Press 2015, s. 96—97. Vezmeme-li v úvahu, že se v tomto období šestinásobně zvýšil počet obyvatel USA (z 12,8 milionu na 76,2 milionu), což Bessen nečiní, představuje nárůst počtu soukeníků v přepočtu na jednoho obyvatele 66,7 procenta.
- 140 Pro podrobnější přehled, jak aktivní politika zaměstnanosti ve Švédsku a Finsku funguje, viz Stuckler, David — Basu, Sanjay: „Returning to Work“. In titíž: *The Body Economic — Why Austerity Kills*, kap. 7. New York: Basic Books 2013.
- 141 Purser, Emily: „The Great Transatlantic Chocolate Divide“, *BBC News Magazine*, 15. prosince 2009. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/magazine/8414488.stm#:~:text=A%20Cadbury%20Dairy%20Milk%20bar,Hershey%20bar%20contains%20just%2011%25>.
- 142 Podle posledních dostupných údajů Organizace OSN pro průmyslový rozvoj (*United Nations Industrial Development Organization, UNIDO*) Švýcarsko v roce 2015 vyprodukovalo světově zdaleka nejvyšší MVA (*manufacturing value-added*, tj. přidanou hodnotu ve zpracovatelském průmyslu) na obyvatele, a sice 14 404 dolarů na osobu (v cenách pro rok 2010). Druhou příčku obsadil s jistým odstupem Singapur, který vyprodukoval MVA ve výši 9 537 dolarů. Bilance MVA v Německu (na třetím místě) byla 9 430 dolarů, v USA 5 174 dolarů a v Číně 2 048 dolarů. Viz https://www.unido.org/sites/default/files/files/2017-11/IDR2018_FULL%20REPORT.pdf.
- 143 Viz Chang: *Economics: The User's Guide*, s. 264—265.